

VERKLARENDE NOTA BIJ DE KAART DER TSETSEVLIEGEN IN BELGISCH-CONGO EN RUANDA-URUNDI⁽¹⁾

D O O R

C. L. HENRARD
ENTOMOLOOG

DE tsetsevliegen vormen een afzonderlijke groep van de familie der muscidae; zij zijn levendbarend en uitsluitend haematophaag. Daar zij verschillende soorten menselijke en dierlijke trypanosomen overdragen, hebben zij een zeer groot belang voor de menselijke en veeartsenijkundige ziekteleer.

De glossina zijn insecten van de Ethiopische streek, die, op één uitzondering na, alle in Afrika leven. Hun verspreidingsgebied strekt zich uit tussen de twee keerkringen en overschrijdt deze slechts even ten Zuiden waar het tot Port Natal reikt.

Van de één en twintig gekende glossinasoorten komen er veertien in Congo voor, terwijl drie er uitsluitend gevonden worden. Voor wat de systematiek betreft worden de glossina in drie groepen verdeeld; de eerste twee, de groep *palpalis* en de groep *morsitans*, omvatten de kleine soorten; de derde, de groep *fusca*, de grote soorten; men brengt er dikwijls eveneens de *Gl. brevipalpis* in onder.

Van de veertien in Congo gekende soorten behoren

er twee tot de groep *palpalis*, nml.: *Glossina palpalis*, ROB. DESV. en *G. newsteadi*, AUSTEN.

Drie behoren tot de groep *morsitans*: *Gl. morsitans*, WESTWOOD; *Gl. pallidipes*, AUSTEN en *Gl. longipalpis*, WIEDEMAN.

Een enkele vertegenwoordigt de groep *brevipalpis*, NEWSTEAD: *Gl. brevipalpis*, NEWSTEAD.

Acht behoren tot de groep *fusca* zelf: *Gl. fusca*, WALKER; *Gl. tabaniformis*, WESTWOOD; *Gl. fuscipleuris*, AUSTEN; *Gl. nigrofusca*, NEWSTEAD; *Gl. hanningtoni*, NEWSTEAD en EVANS; *Gl. schwetzi*, NEWSTEAD en EVANS; *Gl. severini*, NEWSTEAD; *Gl. vanhoofi*, HENRARD.

In Ruanda-Urundi werden tot nog toe slechts vier soorten gevonden: *Gl. palpalis*, ROB. DESV.; *Gl. morsitans*, WESTWOOD; *Gl. pallidipes*, AUSTEN en *Gl. brevipalpis*, NEWSTEAD.

De verspreiding van deze verschillende glossina, zoals zij op de kaart op 1/5.000.000^e is aangegeven, wordt in hetgeen volgt kort beschreven.

I. — GLOSSINA VAN DE GROEP PALPALIS

1. *Glossina palpalis*, ROB. DESV.

Meest voorkomende tsetsevlieg, die in 1830 door J.-B. RONIVÉAU-DESVOIDY onder de naam van *Nemorhina palpalis* beschreven werd, volgens een specimen dat uit Congo afkomstig was, zonder nadere bepaling van plaats.

Het verspreidingsgebied van deze tsetse strekt zich uit over het gehele Congobekken en de oevers van de

Grote Meren, uitgezonderd deze van het Kivu Meer. Het is een hydrophiele vlieg, die voorkomt langsheen al de beboste waterwegen; men treft ze aan in de dichte wouden, in de galerijwouden en zelfs in de afgezonderde bosjes nabij de inlandse dorpen.

In de centrale kom zijn de zeer gunstige voorwaarden voor het verblijf van *Gl. palpalis* zoals grote regen-neerslag, een ontbreken van een droog seizoen en

(1) Samenvatting ener mededeling verschenen in de *Mededelingen der Zittingen van het K. B. K. I.*, 1951, blz. 967-993 en waaraan een volledige bibliografie toegevoegd is.

constante temperatuur, zonder twijfel oorzaak van de grotere dichtheid der insecten.

In de equatoriale zone is het alleen de hoogtefactor die haar verspreiding verhindert.

De keten der Mitumbabergen, die de Oostelijke grens vormt van aan de Ruwenzori tot aan de Marungu en Kundelungu, bepaalt in het verspreidingsgebied der *G. palpalis* streken, die boven de 1.200 m gelegen zijn en waar zij niet voorkomt.

Bij het vervolgen van mens en dier benuttigt deze vlieg de beboste hellingen langsheen de rivieren, om daarna terug af te dalen naar de permanente broedplaatsen in de lager gelegen valleien.

De streek langsheen het Kivu Meer op 1.560 m hoogte, omringd door hoge bergen, waarvan de toppen tot 2.000 en 2.500 m reiken, blijft onaangetast. Evenmin vindt men tsetsevliesen langsheen de Ruzizi, in de diepe kloof langsheen dewelke deze rivier afwatert naar het Tanganika Meer. Maar zodra zij de lager gelegen vallei in de omgeving van Kamaniola bereikt, verschijnt *G. palpalis* opnieuw. Zij houdt zich op in de galerijwouden en op de beboste hellingen van de hoogvlakten en dringt tot aan het plaatsje Nyanza-Meer in Ruanda-Urundi door.

De scheidingskam tussen het bekken van de Congo-stroom en van de Zambezi vormt de zuidelijke grens van het verspreidingsgebied van *G. palpalis*.

De uiterste door de *G. palpalis* bereikte punten werden in 1908 door S. NEAVE bepaald. Zijn vaststellingen werden bevestigd en aangevuld door RODHAIN en BEQUAERT en GOOSSENS (1911 en 1912).

Deze scheidingskam tussen de Congo en de Zambezi vormt de grens tussen de gebieden met West-Afrikaanse en met Zuid-Afrikaanse equatoriale fauna.

G. palpalis overschrijdt deze lijn niet, die van West naar Oost langs volgende punten loopt:

aan de Lubudi, bij het dorp Tshianda, op 10°40' Zuiderbreedte;

aan de Lufupa, bij het dorp Ndimina, op 10°25' Zuiderbreedte;

aan de Lualaba, aan de passen van Nzilo, op 10°30' Zuiderbreedte;

aan de Zuidelijke Kalule, bij het dorp Koni op 10° Zuiderbreedte;

aan de Dikuluwe, nabij het dorp Chara, op 10°30' Zuiderbreedte;

aan de Lufira, nabij het dorp Tshinika, op 10°50' Zuiderbreedte;

aan de Kafila, nabij het dorp Gombela, op 10°50' Zuiderbreedte;

aan de Grote Lubembe, nabij haar monding;

aan de Luapula, nabij het dorp Kapepwe, op 11°30' Zuiderbreedte.

Glossina palpalis, ROB. DESV., de meest voorkomende tsetse door haar verspreiding en de manier waarop zij de nabijheid van de mens opzoekt, speelt de voornaamste rol bij het overdragen van de aan de *Trypanosoma gambiense* te wijten slaapziekte, en is oorzaak van haar endemisch karakter.

Buiten deze trypanosome draagt zij nog andere voor de huisdieren pathogene soorten over.

Verschillende tot de *G. palpalis* behorende ondersoorten werden door VANDERPLANCK (1949) en ZUMPT beschreven. Daar deze auteurs het niet eens zijn over hun verspreiding, kunnen we er voorlopig althans geen rekening mee houden.

2. *Glossina Newsteadi*, AUSTEN, neemt een plaats in tussen de groep *G. palpalis* en de groep *G. fusca*, en gelijkt op de *Glossina pallicera*, BIGUOT, waarmee zij soms verward werd. Zij leeft in de equatoriale wouden: Uele, Itimbiri, Ubangi en Lomami. Haar verspreidingsgebied moet nog bepaald worden evenals de rol die zij zou kunnen spelen bij het overdragen van trypanosomiasen.

II. — GLOSSINA VAN DE GROEP MORSITANS

1. *Glossina morsitans*, WESTWOOD.

Deze xerophile soort komt voor ten Zuid-Oosten van de 5° breedtegraad tussen het equatoriaal woud en

de keten der Mitumbabergen, waar zij leeft in de beboste savanne van Katanga.

De noordelijke grens valt ongeveer samen met een

lijn, die van uit het Oosten, namelijk van de Baai van Burton aan het Tanganika Meer, afdaalt naar Kabambare, dan ten Noorden verloopt van de weg die Kongolo met Sangwa verbindt om ten slotte verder naar Kisengwa door te lopen.

De westelijke grens valt, vanaf Kisengwa, naar het Zuiden ongeveer samen met de scheidingskam Lualaba-Lomami tot aan Kasongo-Niembo, oude post ten Oosten van Mato. Zij volgt ongeveer de baan Kabalo-Kamina. Zuidwaarts van Kamina reiken de tot nog toe gekende uiterst westelijke vindplaatsen van het verspreidingsgebied van *G. morsitans*, WESTWOOD, tot aan Kinda, Busanga en tot ten Westen van Kolwezi, nabij de bronnen van de Lualaba.

Buiten dit algemeen verspreidingsgebied werden er niet alleen *G. morsitans* gevonden te Kazembe aan de Nzie, bijrivier van de Lubilash, tussen Mutombo-Mukulu en Kafakumba (vangsten van RODHAIN en TROLLI), maar ook nog meer ten Westen, tussen Kafakumba en Sandoa in de nabijheid van Fimbo, alsook aan de overzetten van de Lushinshi- en Lungeshirivier, kleine bijrivieren van de Lulua (vangsten van G. F. OVERLAET).

Gewoonlijk wordt *G. Morsitans* niet boven de 1.500 m aangetroffen en komt zij evenmin voor in eenvormige grassavannen.

VAN DER PLANCK (1949) verdeelt *Gl. morsitans*, WESTWOOD, in ondersoorten en rassen. Onder deze zou *Gl. morsitans* van het Zuid-Oosten van Belgisch-Congo tot de ondersoort *Glossina morsitans morsitans* behoren, waarvan het verspreidingsgebied zich zou uitstrekken over Oost-Afrika, Tanganyika Territory en Noord-Rhodesia.

Een tweede ondersoort, *G. morsitans submorsitans ugandensis*, zou ten Noorden van de Evenaar in Uganda, in

Engels-Egyptisch-Soudan en in Frans-Equatoriaal-Afrika verspreid zijn. Deze brede strook strekt zich uit over het Noord-Oosten van Belgisch-Congo, de tussen de Uele- en Bomurivier gelegen savannen inbegrepen. In deze savannen met galerijwouden en verspreide woudgroepen komt inderdaad *Glossina submorsitans* voor, die door NEWSTEAD vroeger beschreven werd (1910).

2. *Glossina pallidipes*, AUSTEN.

Deze soort komt voor ten Zuid-Oosten van het equatoriaal woud, tussen de 5^e en 7^e zuidelijke breedte-cirkel; zij bewoont er de zone der beboste savannen, waarin de verspreiding van *G. morsitans* ophoudt.

Zij komt echter eveneens meer ten Zuiden voor in het Nationaal Upembapark, in de enge vallei van de Lufira, stroomafwaarts van de watervallen van Kiubo, en langsheen de Luvuarivier tussen Pweto en Kiambi. Haar verspreidingsgebied reikt verder naar het Noorden langsheen de oevers van de meren en dringt door tot in de vlakte van de Ruzizi, de vallei van de Rutshuru en de vlakte van de Semliki.

3. *Glossina longipalpis*, WIED.

Deze soort komt voor in de noord-westelijke hoek van het district Congo-Ubangi, waar zij verblijft in de beboste savanne met hoog gras. Haar verspreidingsgebied bereikt nochtans de hoofdplaatsen der gewesten Gemena en Bosobolo niet. Wij beschikken echter nog niet over voldoende inlichtingen betreffende haar verspreiding over de Lua en langsheen de Bomurivier.

Deze zoophiele soort speelt waarschijnlijk niet de minste rol bij de overbrenging van de *Trypanosoma gambiense* op de mens. Zij speelt daarentegen een belangrijke rol bij het overzetten van tryponasomiasen onder het vee, dat zij uitsluitend in de poten steekt.

III. — GLOSSINA VAN DE GROEP BREVIPALPIS

1. *Glossina brevipalpis*, NEWSTEAD.

Deze grote oosterse soort wordt aangetroffen in de standplaatsen die meest door *G. morsitans* en *G. pallidipes* bewoond worden, tussen de 4^e en 7^e zuidelijke breedtegraad evenals in het Nationaal Upembapark en

de vallei van de Lufira; men vindt ze daarbij nog in de baai van Burton op de oevers van het Tanganika Meer. Zij wordt in haar verspreiding tegengehouden door het equatoriaal woud en overschrijdt de 4^e zuidelijke breedtegraad niet.

IV. — GLOSSINA VAN DE GROEP FUSCA

Onder de grote soorten tsetsevliegen zijn het de *Glossina tabaniformis*, WESTWOOD en *Glossina fusca*, WALKER die in Belgisch-Congo het grootste verspreidingsgebied hebben.

1. *Glossina tabaniformis*, WESTWOOD bewoont het equatoriale woud, verspreidt zich ten Westen tot in Beneden-Congo en Mayumbe en strekt zich in de oostelijke provincie uit tot aan de rivieren Aruwimi, Lindi en Tshopo. Zij dringt verder eveneens door naar het Zuiden langs de Lomami en werd gevangen tussen deze rivier en de streek der meren van de graben der Lualaba.

2. *Glossina fusca*, WALKER.

Zij komt vooral voor ten Oosten van de 24^e oostelijke lengtegraad. Zij dringt niet door tot in de centrale kom. Ten Zuiden wordt zij door het „park” van Katanga tegengehouden, terwijl zij zich daarentegen in het Zuid-Westen in het bekken van de Lomami handhaaft en nog aangetroffen wordt in de omgeving van Kapanga in het district van de Lualaba.

De meeste in de streek van Katombe en Kisengwa door J. SCHWETZ gevangen exemplaren werden door NEWSTEAD en EVANS beschreven onder de naam van *Gl. fusca* var. *Congolensis*.

3. *Glossina fuscipennis*, AUSTEN.

De verspreiding van de *G. fuscipennis*, AUSTEN, op-gemaakt volgens de bestaande verzamelingen en onze eigen determinaties, strekt zich uit ten Noord-Oosten langs de Kibali en Ituri, langs de oevers van het Albert Meer, in de vallei van de Semliki, langs het

Edouard Meer, in de vallei van de Rutshuru in het Nationaal Albert-Park en in de omgeving van Masisi en Walikale.

4. *Glossina severini*, NEWSTEAD.

Deze soort werd tot nog toe slechts in Belgisch-Congo aangetroffen. Zij komt gewoonlijk samen voor met *G. fuscipennis* in de vallei van de Semliki en in het district van Kibali-Ituri.

5. *Glossina schweizeri*, NEWSTEAD en EVANS.

In Kwango schijnt deze soort alleen voor te komen in de nabijheid van de Kwangorivier, zonder zich echter naar het Oosten tot de andere naburige rivieren uit te strekken.

De door POTTS beschreven variëteit *disjuncta* werd in verschillende plaatsen van Mayumbe aangetroffen en zelfs tot in de streek van Thysstad.

6. *Glossina hanningtoni*, NEWSTEAD en EVANS.

Werd tot noch toe slechts in twee plaatsen van Mayumbe gevangen: Makaia-Ntete en Seke-Banza.

7. *Glossina nigrofusca*, NEWSTEAD.

Slechts zelden in Belgisch-Congo aangetroffen op ver van elkaar gelegen plaatsen zoals Kasongo, Stanleystad en nabij Libenge.

8. *Glossina van hoofi*, HENRARD.

Meest voorkomende vertegenwoordigster van de groep *fusca* in het gewest Masisi (Ituri). Zij werd afzonderlijk aangetroffen op verschillende andere plaatsen van de oostelijke provincie. In de Evenaarsprovincie tot nog toe slechts op een plaats aangetroffen: Karawa.

OPMERKINGEN

De gegevens die we konden verzamelen, overgebracht op een kaart op schaal 1/5.000.000^e, hebben toegelaten het verspreidingsgebied van de meest voorkomende soorten te omschrijven.

Wanneer deze inlichtingen voor elke soort door verschillende tekens aangeduid worden op een kaart op 1/1.000.000^e, laten zij tussenin nog grote ledige ruimten bestaan.

Talrijke rivieren en streken dienen dan ook nog onderzocht te worden alvorens een gans volledige kaart te kunnen opmaken.

Anderzijds is het niet van belang ontbloot te wijzen op de invloed die de aanhoudende ontwikkeling van de vervoermiddelen zou kunnen uitoefenen op de uitbreiding van het verspreidingsgebied van sommige soorten zoals *Glossina fusca*, terwijl de uitroeiing van het groot wild het verspreidingsgebied van *Glossina morsitans* integendeel kan doen inkrimpen.

25 Maart 1952.